

Carme Montoriol, música i poesia

••••• Anna M. Velaz

Carme Montoriol i Puig va néixer a Barcelona el juny de 1892, ciutat on va viure i desenvolupar la seva carrera musical i literària. Filla de figuerencs, neboda de l'escriptor i polític Josep Puig i Pujades, es considerava empordanesa i en diverses ocasions ho havia manifestat públicament. Les relacions amb l'Empordà van ser intenses: en la seva infantesa i adolescència havia fet llargues i desitjades estades a casa dels avis Puig. Més tard, durant tota la seva etapa activa, fins al trencament que va suposar la Guerra Civil, va col·laborar puntualment –amb conferències, recitals, concerts– a la vida cultural de la ciutat. L'obra literària de Carme Montoriol –amb nombrosos motius i referències empordaneses– també reflecteix aquella estreta relació vital.

Abans d'endinsar-nos en el comentari de la seva activitat com a poeta, de la seva concepció del gènere i de situar la seva obra dins el context de la poesia catalana, cal fer referència a la seva traducció més rellevant: *Els Sonets* de Shakespeare(1). La traducció completa dels *Sonets*, de Carme Montoriol, publicada l'any 1928, va ser considerada unànimement per la crítica com una aportació molt valuosa en el camp de les traduccions al català. Aquell esdeveniment, que va permetre a l'autora fer-se un lloc en el món de la literatura i de la cultura, va propiciar l'aparició a la premsa d'algunes entrevistes en les quals Carme Montoriol situava el seu inici literari l'any 1920, de la mà de la poesia. Fins al moment de la publicació dels *Sonets* de Shakespeare (1928), la seva poesia, bàsicament de temàtica amorosa, havia obtingut algun premi en els jocs florals de Girona i de Perpinyà. També se n'havia publicat alguna en periòdics i revistes d'àmbit comarcal com l'*Empordà Federal* o nacional com *La Revista*.

Música i literatura

Molt abans de dedicar-se a la literatura, però, Carme Montoriol s'havia consagrat a la música fins arribar a ser coneguda a Catalunya com a pianista.

L'any 1913 havia començat a oferir recitals de piano com a solista al Palau de la Música Catalana: Hi havia interpretat peces de Bach, Beethoven, Schumann, Chopin, Debussy, Strauss, Paganini, Liszt...

Més tard, va formar part del trio musical Montoriol-Cassadó, de piano, violí i violoncel, amb la seva germana Lina i Montserrat Cassadó.

A mesura que la seva activitat literària s'anava expandint i consolidant minvava la dedicació a la carrera musical, si més no en el vessant més públic. El gener de 1928, però, encara manifestava en un entrevista: «La música m'apassiona [...]. Li dedico molt més temps que a la poesia. Tant és així, que faig poesia en els lleures que em deixa el piano».(2)

La forta empremta d'aquella dedicació es fa present a la seva obra literària, en la narrativa curta i en la novel·la, en què la música es presenta sovint com a motiu temàtic o referència recurrent. La poesia original, per bé que de forma diferent, també reflecteix la preparació musical de Carme Montoriol, no tant pels temes o motius dels seus poemes com pel ritme, la cadència del vers, les al·literacions, de les composicions. Alexandre Plana remarcava la «fusió íntima» entre poesia i música existent als sonets escrits per Shakespeare, que era –segons el crític– un element perfectament respectat a la versió de nostra autora: «Carme Montoriol també estima per igual la poesia i la música. Sense aquesta doble inclinació no hauria pogut dur a terme, i amb tanta fortuna, el seu propòsit d'una versió integral dels *Sonets*».(3) Ara bé, en aquell gener de 1928, els seus interessos literaris més immediats, manifestats en l'entrevista suara citada, no giraven a l'entorn de publicar un llibre de poemes original, sinó que apuntaven a un gènere que permetia un contracte molt més directe amb el públic: el teatre.

Qüestionada sobre un possible projecte en aquesta direcció del qual ella considera prematur parlar, un suggerent subtítol periodístic: «Carme Montoriol, dramaturga?»(4) apunta ja cap a la via que seguirà l'escriptora.

Carme Monturiol (1892-1966) en la seva època de concertista de piano.

Amb tot, és encara coneguda bàsicament com a «poetessa» a la premsa i entre els cercles literaris, com ho demostra la carta de Carles Rahola: «Quan vindrà a llegir-nos algunes coses seves a l'Ateneu? Seria per tots nosaltres un gran plaer, vostè com a poetessa, hauria de donar-nos la visió de Girona, la ciutat inspiradora».(5)

Carme Monturiol aconseguí de ser coneguda com a poeta (i no exclusivament com a traductora de poesia) a través de les lectures públiques practicades en cercles intel·lectuals i artístics i de la publicació d'alguns poemes en revistes, però no els va publicar mai en un llibre.

Fora de Barcelona, des de la premsa comarcal, a l'Empordà, també era convidada a donar a conèixer la seva obra poètica. En un article destinat a agrair-li la traducció dels *Sonets*, es destacava «la modèstia de la poetessa, que podent donar-nos dues-centes pàgines de poesia de creació, ens ofereix com a primer llibre, traduccions d'altri».(6)

La idea que l'autora podria haver esperat l'aval que representava la publicació d'una bona traducció per donar a conèixer l'obra pròpia es desprèn de les paraules de qui sembla haver seguit de prop la seva trajectòria literària: «Demés, això ens fa endevinar tota la pròpia exigència d'esperit de Carme Monturiol que espera a

posar darrera l'exercici mestrívool de les seves traduccions de l'anglès depurat de Shakespeare, la ponderada mostració dels fruits (els pocs que coneixem ja tan amables!) de la seva personal fecúndia.... [...] esperem "el seu llibre", que ja deu tenir en bolquers de fina tela la nostra poetessa».(7)

Però aquell llibre, al qual es referia amb una prosa de gust noucentista i un bon punt barroquitzant l'autor de l'article, mai no veuria la llum. Cal suposar que des de 1928 fins a 1937, anys en què va publicar una novel·la, un llibre de narracions, les traduccions de Shakespeare i de Baring, i en què es va representar el seu teatre, hauria estat el moment idoni per, a partir d'una tria dels seus poemes, conformar-ne un recull per ser publicat. Jugava al seu favor l'atenció acordada en aquell moment a la poesia i el fet d'haver estat excel·lentment valorada per crítics com Alexandre Plana, el qual a propòsit de la traducció dels *Sonets* shakespearis, remarcava aquell «instint» de l'autora que li permetia aixecar el vel amb què el poeta cobreix a vegades les seves confidències. Habilitat que, al nostre entendre, provenia de la seva experiència com a autora de poesia, endemés, òbviament, del domini del llenguatge, tant de l'anglès com del català, que havia estudiat sota el registre de Pompeu Fabra.

El seu sòlid bagatge en llengües estrangeres –a banda de l'anglès coneixia bé l'italià, el francès i l'alemany–, adquirits des de l'adolescència i consolidat en la maduresa, l'abocà des de molt jove al contacte directe amb les literatures respectives, la qual cosa explica la qualitat de les seves traduccions. Havia manifestat que des de molt petita sentia veritable passió per la lectura i que va aprendre llengües per poder conèixer les obres mestres de manera directa perquè, per a ella, una llengua es fonia intensament en la seva obra literària fins al punt de ser absolutament intraduble.

ELS SONETS DE SHAKESPEARE

TRADUCCIO COMPLETA
DE

CARME MONTURIOL I PUIG

FIGUERES, MAIG 1980

A l'any dels seus inicis literaris (1920).

La consolidació d'una escriptora compromesa

Entre 1928 i 1938, Carme Montoriol es consolidà com a escriptora i el seu nom es féu present en el context cultural català. La dedicació a la literatura es concretà en dues activitats simultànies: la traducció literària (Shakespeare, Baring, Kipling, Pirandello, Wilde...) i l'obra de creació. A través del teatre, gènere al qual es lliurà de ple, aconseguí, amb la representació de totes les seves obres, una projecció pública notable. És en aquest camp on l'intent de professionalitzar-se es va fer més evident. Com a dramaturga destacà amb aportacions interessants als intents de renovació de l'escena catalana. Es representaren les seves comèdies dramàtiques *L'abisme* (1930) i *Avarícia* (1936), el drama *L'huracà* (1935),⁽⁸⁾ la comèdia lírica *Tempesta esvaïda* (1936), musicada per Joaquim Serra. Els seus drames aborden temes delicats, considerats atrevits en aquell moment per la burgesia catalana, en bona mesura, perquè era una dona qui els plantejava. Carme Montoriol se sentia molt còmode en el seu paper de dramaturga, el contacte amb els actors i actrius i amb el públic concordava amb la seva concepció de la literatura com a cosa viva. Ella mateixa havia manifestat que era el gènere que més s'adeïa amb el seu caràcter apassionat. Però també va conrear la narrativa: l'any 1932 es publicà la novel·la *Teresa o la vida amorosa d'una dona*; el 1936 aparegué el recull de narracions *Diumenge de juliol*.

Paral·lelament, des de la proclamació de la República desenvolupà una intensa activitat cultural: publicà articles a *La Publicitat*, pronuncià conferències sobre aspectes musicals, impartí cursos de literatura... Sensibilitzada per la problemàtica social de les dones i per tal de contribuir a elevar el seu nivell formatiu, pronuncià diverses conferències sobre un tema que la preocupava: el de les relacions entre l'home i la dona. En el marc de l'entitat cultural Lyceum Club, de la qual Carme Montoriol va ser presidenta l'any 1932, dugué a terme, juntament amb altres companyes també feministes i d'idees progressistes, iniciatives encaminades a oferir a les dones treballadores una educació política, econòmica, social, sanitària o artística.⁽⁹⁾

Durant els anys de la Guerra Civil va treballar activament a favor de la causa republicana. Va traduir al català l'obra *No passaran!* (*Una història del setge de Madrid*), d'Upton Sinclair, editada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat, el 1937. Es va adherir al Grup Sindical d'Escriptors catalans. Com altres intel·lectuals, va participar en emissions radiades que es referien a la tasca de l'intel·lectual davant la contesa. Dos d'aquells textos: «La novel·la de guerra» i «L'escriptor i el moment actual» van ser publicats dins el volum *Escriptors de la Revolució*, editat pel GSEC. En aquells moments Carme Montoriol treballava dins la Institució de les Lletres Catalanes com a secretària del seu president, Josep Pous i Pagès. En acabar la guerra, va haver d'emprendre, com tants altres catalans, el camí de l'exili. Va anar a França i es va establir amb la seva mare al Rosselló, però l'enyorança de Catalunya la corsecava; un emotiu poema titulat *Exili al Rosselló* plasma sintèticament aquell sentiment. Tan aviat com va poder –el 1940– va retornar a Barcelona, però ja no publicà mai més. La Guerra Civil i les circumstàncies adverses que se'n derivaven van extingir la veu d'una escriptora que prometia.

Durant els anys de plenitud literària i de projecció social (de 1928 fins a la Guerra Civil), Carme Montoriol manifestà una clara voluntat de divulgar la seva poesia a través de lectures públiques. El mes d'abril de 1933 llegí alguns dels seus poemes dins el marc d'unes lectures organitzades pel Lyceum Club, en les quals poetes, novel·listes i dramaturgs eren convidats a llegir les seves obres més recents, i sovint inèdites. Segons recull *La Publicitat*, la nostra autora va llegir-hi alguns contes inèdits i poemes, aplegats amb el títol unitari de *Poemes d'amor*.⁽¹⁰⁾ La mateixa publicació recull l'opinió predominant de la crítica:

«La personalitat de Carme Montoriol, a bastament coneguda en el teatre i en la novel·la, sobresurt per unes qualitats poc corrents en la literatura femenina. Carme Montoriol és l'escriptora que sap enfrontar-se amb temes difícils i els resol sense concessions a una vana sensibleria. Carme Montoriol, com a poetessa, s'ha revelat tan original i forta com en els altres gèneres literaris que cultiva. No havíem sentit encara aquest accent en la poesia femenina de Catalunya. En els seus "Poemes d'amor" tot el sensualisme de la passió amorosa és expressat en un llenguatge poètic, a la vegada concís i d'una gran riquesa».⁽¹¹⁾

La poesia de Carme Montoriol en el context de la lírica catalana

La poesia de Carme Montoriol, escrita des de 1920 fins pràcticament al final de la seva vida, és avui desconeguda. Només va publicar, com hem assenyalat, alguns poemes esparso en revistes i diaris o els va donar a conèixer en lectures públiques, però no va sortir a la llum, ni en els anys literàriament més actius ni posteriorment, cap llibre amb els seus poemes.

Tot i que la poesia és potser la part menys significativa dins el conjunt de la seva aportació literària, valorem el corpus poètic com una peça complementària per a l'estudi de la totalitat de l'obra montoriolana, en el qual ressons i recurrències temàtiques sovintegen.

Des dels primers poemes datats el 1920 fins a les produccions posteriors, que ja atenyen una major maduresa, aquesta poesia mostra una clara evolució formal i de continguts i alhora una transformació qualitativa.

La poesia de Carme Montoriol s'ha d'emmarcar en el conjunt de la lírica catalana del s. XX per diverses raons: primerament, entronca amb la tradició poètica autòctona de la poesia postsimbolista. Alguns dels primers poemes mostren l'empremta de Maragall, en la mirada cap al paisatge, en la simbiosi d'aquest amb el jo poètic; però alhora els clars ressons simbolistes maeterlinknians evidencien la familiaritat de l'autora amb el simbolisme francès.

En segon lloc, és permeable a les tendències que en poesia cristallitzaven a la dècada dels anys vint, propiciadores d'un retro-

bament amb les formes literàries populars (cançoner, rondallística), materialitzades en el conreu d'un tipus de poesia que la crítica ha anomenat neopopular.

En aquest sentit, els interessos de Carme Montoriol estaven en la línia dels d'aquells poetes de la nova generació que, conscientment allunyats dels criteris noucentistes, defugien el retoricisme o el parnassianisme i s'interessaven per la poesia popular, la revaloritzaven amb creacions originals, intel·lectualitzades, certament, però allunyades dels models molt més rígids dels seus predecessors. Aquell desig manifestat per Tomàs Garcés de «fondre creació personal i formes populars en una poesia nova»,⁽¹²⁾ és latent en bona part de l'obra poètica de l'escriptora, la qual produeix una poesia gens críptica i aparentment ingènua. Ella aposta per «la sinceritat» poètica, pel rebuig de l'artificiositat, per la senzillesa, que molt sovint és només aparent; perquè «en l'art no hi ha res més difícil que l'aparença de facilitat», afirmà en la seva conferència titulada «La poesia popular». Les seves cançons de bressol, els poemes dedicats al cicle de l'any o la poesia de gust oriental, són clars exponents d'aquesta manera d'entendre la poesia, que si bé ens podria fer pensar, en alguns aspectes, en la concepció maragalliana del gènere, cal remarcar els elements que se n'allunyen: el rigor formal, la cura en el llenguatge, així com les revisions i reelaboracions practicades posteriorment, constants que provenen, sens dubte, del mestratge noucentista.

Si per les raons adduïdes l'obra poètica de Carme Montoriol s'emmarca de ple en el context de la poesia catalana coetània, no hem d'oblidar la seva peculiar originalitat, no només pel ressò shakespearà d'alguns poemes, sinó també pel tractament de la poesia de temàtica amorosa, remarcada –com ja hem esmentat– per la crítica, que va considerar-la una veu gens usual dins la poesia catalana escrita per dones.

La poesia popular

Carme Montoriol mostra, en els textos de les seves conferències, una atracció molt marcada per les manifestacions d'art popular. Creu que la música i la literatura han d'arribar al «poble» i no han de quedar reservades per a un elit social o cultural. En aquest sentit el text inèdit de la conferència «La cançó popular» –de caràcter divulgador i sense cap pretensió programàtica– que contempla el gènere des del doble vessant musical i literari, és interessant, no tant per l'originalitat de les dades aportades sobre el gènere –basades en bona part en Pelai i Britz i en idees de Goethe–,⁽¹³⁾ sinó sobretot perquè deixa entreveure la concepció que té l'escriptora de la poesia i de la literatura en general. Hi ha en el text una valoració entusiasta de la cançó popular per la seva projecció social: «avui, encara, pervertits com estem per tota mena d'alambinaments artístics, té el poder de commoure'ns més profundament que no cap altra cosa».

Als anys trenta, quan ja era una escriptora consagrada.

Poemes inèdits de Carme Montoriol

Juny

Perquè el cel era tan clar
i la mar era tan blava,
perquè el prat era tan verd
i la vall era tan calma,
perquè l'hort era florit
i curull de flors gemades,
perquè el sol era calent
i la terra bruna i grassa,
perquè el crit dels oronells
esparracava la tarda,
perquè reia el mes de juny...
la donzella sospirava.

Salzes

En l'alba encisera,
se us va desmaiant la verda
i lassa crinera
tota perlejant. Oh, salzes,
embruix de la primavera!

Quin encís més tendre,
el del vostre verd desmai!
Amb fulles com llances,
ens 'neu traspasant d'enyor,
Salzes, a la primavera!

(abril 1936)

Somni

Sovint després d'un dia de tortura,
a passos lents la nit ve, pietosa,
i un somni breu m'envia, que conjura
per uns moments la meva sort afrosa.

Llavors et tinc rendit en els meus braços,
captiu d'amor, i em parles amb veu dolça,
i junts cerquem pels nostres membres lassos
del foll plaer, un llit sobre la molsa.

Un llit tupit, on tota cosa oblides
llevat del goig d'amar. Així oblidava
els seus companys, i el seu amat Alcides,
Hylas gentil, un jorn, quan reposava

en llit de joncs, i al volt amorosides,
dances i cants per ell entreteixien
tres nàiades gentils, d'amor rendides.
Com un collar mos braços te cenyien.

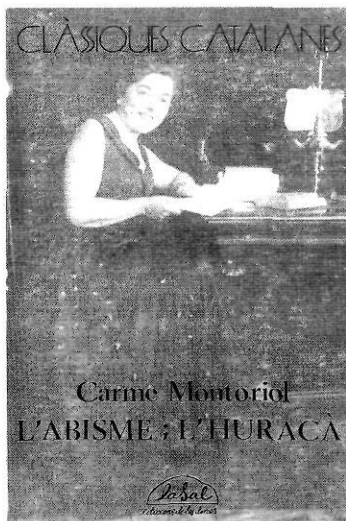
Amb pas lleuger, per què, Senyor, l'Aurora
baixa del cel, i em roba la ventura?
Per què el jorn que neix, de nou colora
El meu profund abisme de tortura?

(1921)

Somni

Sovint després d'un dia de tortura,
a passos lents la nit ve, pietosa,
i un somni breu m'envia, que conjura
per uns moments la meva sort afrosa

Llavors te tinc rendit en els meus braços,

Conceptes com erudició, artificiositat, refinament, art aristocràtic, es contraposen als veritables interessos de la cançó, que manté una unitat interna tot i la seva diversitat. Amb paraules com sentiment, ingenuïtat, emoció, vitalitat, frescor natural, defineix aquest gènere, que constitueix un art «de veritat».

Carme Montoriol begué d'aquesta font que és la cançó –que coneixia en el seu doble vessant literari i musical– i adoptà algunes de les seves característiques en la producció pròpia. Bona part de la seva poesia palesa aquella ingenuïtat volguda i aquella frescor que caracteritzen el gènere popular.

De la superioritat de la poesia. La figura del poeta

Els textos inèdits –les conferències dedicades a Ibsen, Shakespeare o a la cançó popular– contenen referències aclaridores també sobre la seva concepció de la poesia. Si aquesta és altament valorada, la figura del poeta com l'artífex, el constructor d'un art tan esplèndid és també sublimada. En aquest sentit l'escriptora havia assimilat les idees difoses durant el noucentisme, en bona part ja presents en el modernisme i en el romanticisme europeu, en què la identificació de literatura amb poesia era constant: Josep Carner havia escrit: «Tot el món literari és poesia o emanació poètica. Diguem, doncs, al literat, poeta, sobretot per una raó de bell llenguatge». (14) Tanmateix la valoració de Carme Montoriol transcendeix el pla merament estètic i té implicacions morals. La superioritat que l'autora acorda al poeta dimana d'aquella «virtut» profundament humanitzadora i, per tant, vital i exemplar, útil i espiritualment guaridora. Al text inèdit *A l'entorn de Shakespeare* escriurà:

«Hi ha en ell [en Shakespeare] una invenció sempre renovada, un fluir seguit de pensaments vitals, breument de poesia, en el sentit etimològic del mot, que és creació. L'art d'un home que ha atès aquest grau té alguna cosa de diví. Però ha estat diví, a causa d'haver estat profundament humà».

Ibsen, que ella admira i anomena «el furgador d'ànimes», és també considerat, orsianament, poeta: «I quan haurem viscut i vibrat amb ell, ens adonarem que més que no profeta, pensador, filòsof i moralista, Ibsen ha estat poeta i artista». (15) (E. d'Ors, l'any 1907, a la Glosa titulada *Ibsen poeta*, ja havia remarcat «la condició indispensable de ser poeta per a crear grans obres teatrals»).

En l'escriptora ressonen bona part de les idees literàries, artístiques i culturals difoses a Catalunya durant les primeres dècades del segle, però també les veus de les grans figures de la literatura europea en les quals ella es va endinsar a través de la traducció o de la lectura, com Shakespeare, Baring o Ibsen.

Carme Montoriol i Puig morí a Barcelona el juliol de 1966. De la mateixa manera que mai no va deixar de tocar el piano –privadament, quan ja no ho feia en recitals públics–, els poemes datats al llarg de tota una vida confirmen que fins als darrers anys va escriure poesia, el gènere que havia marcat el seu inici en el món de la literatura. Podríem dir que la poesia va caminar sempre a frec de la vida d'aquesta dona d'idees progressistes, avançada al seu temps –tenint en compte la seva extracció social–, que posseïa un bagatge intel·lectual sòlid, i que practicava un feminisme obert, humanitzador, basat en la reflexió, en el respecte de l'ésser humà i, en definitiva, en la cultura com a eina d'igualtat i de progrés.

Anna M. Velaz Sicart és professora de literat.ura catalana i francesa.

- (1) *Els Sonets de Shakespeare*, Barcelona, Llibreria Verdagué, 1928. Es va publicar una segona edició de 2.500 exemplars numerats que reproduïx, amb lleugers variants, l'edició de 1928: *Els sonets de Shakespeare*, Figueres, 1980, a cura de Montserrat Vayreda, pròleg de M. Àngels Anglada.
- (2) R. Pey, «Converses de la Nau», *La Nau*, (6-1-1928)
- (3) Alexandre Plana, «Pròleg» a *Els Sonets de Shakespeare*, B. 1928
- (4) R. Pey, article esmentat, *La Nau*.
- (5) Carles Rahola, carta (datada a Girona el 28-03-1928) d'agraïment a Carme Montoriol pel llibre de la traducció d'*Els Sonets de Shakespeare*, que ella li havia enviat.
- (6) Lluís G. Pla, «Shakespeare a casa. La versió integral dels Sonets feta per Carme Montoriol i Puig», *La Veu de l'Empordà*, 7 d'abril de 1928.
- (7) Lluís G. Pla, article esmentat, *La Veu de l'Empordà*.
- (8) Es van publicar: *L'abisme*, Barcelona, Llibreria Millà (Catalunya Teatral) 1933. *L'huracà i Avarícia*, a la mateixa editorial, els anys 1935 i 1936, respectivament. *L'abisme i L'huracà* van ser reeditades per La Sal, Edicions de les dones, B. 1983.
- (9) Sobre el feminisme de Carme Montoriol, veg. Anna M. Velaz, «Aurora Bertrana i Carme Montoriol: dues escriptores, dos feminismes?», *Revista de Girona*, març-abril 1999, p. 74-77.
- (10) La lectura de *Poemes d'amor* de Carme Montoriol al Lyceum club», *La Publicitat*, (15-04-1933). *La Veu de Catalunya*, (15-04-1933) també ressenya l'acte.
- (11) *La Publicitat*, article esmentat.
- (12) Tomàs Garcés, pròleg a *Vint cançons*, B. 1922, reproduït a *Poesia completa*, B. 1968, p. 15
- (13) En aquesta conferència, Carme Montoriol fa referència a comentaris de Pelai i Britz en el pròleg d'un aplec de cançons catalanes, publicat el 1866, en el qual l'autor remarcava la senzillesa i el sentiment de la cançó i la multiplicitat de veus poètiques que aquesta utilitza: una planta, un ocell, una muntanya. Hi destaquen també les paraules de Goethe: «Nosaltres els poetes moderns sabem sentir i apreuar la bellesa d'un tema ingenu; sabem la manera de crear-lo, i no el creem perquè ens deixem dominar per una inspiració supeditada a normes que ofeguen en el nostre esperit les gràcies naturals».
- (14) J. Carner, «La dignitat literària», 1912, article aplegat dins *El reialme de la poesia*, de Josep Carner, B. 1986, a cura de Núria Nardi i Iolanda Pelegrí, p. 122
- (15) Carme Montoriol, conferència inèdita sobre Henrik Ibsen.